

ИВАН ВАЗОВ - „ЕДНА БЪЛГАРКА“

СТРАХЪТ НА ГЕРОИТЕ В РАЗКАЗА

Страхът като чувство на силно душевно безпокойство е нещо напълно естествено и разбираемо. То е реакция при възприемането на дадена външна опасност, на очаквана или на предвиждана беда, затова много често е разглеждан като проява на инстинкта за самосъхранение. Това обаче не ни дава право да считаме всеки страх за разумен и целесъобразен, защото той е съветник на човека и ако замъгли разсъдъка му, го подвиква към действия, които не би извършил в състояние на вътрешно духовно равновесие. Единственото целесъобразно поведение при приближаваща или вече възникнала опасност е трезвата преоценка на собствените сили и на размера на заплахата, съобразно които човек решава какво поведение би имало най-големи изгледи за успех - бягство, отбрана, пълна мобилизация на силите и дори нападение. Овладеяването и потискането на страха зависи от целия минал опит на човека, от неговия душевен живот и най-вече от вярата му в такива ценности и идеи, които ще му дадат сила и мотивация за действие в критичен момент.

Страхът на героите във Вазовия разказ „Една българка“ се обуславя именно от наличието или от отсъствието на тези психологически фактори и затова се проявява по толкова различен начин. В действията на ладияря, ратая Иван, на калугера отец Евтимий, на баба Илийца и на бунтовника се оглежда в една или друга степен не само естественото им чувство на страх пред реалната жестокост на поробителя, но и способността на всеки един от тях да посрещне и да преодолее изпитанията. В размирното и страшно за българите време след разгрома на Ботевата чета те са поставени пред своеобразен тест за моралност, човещина и родолюбив, в името на които трябва да се преборят или да отстъпят пред страха си. Едни от героите - като ладияря и ратая Иван - остават в плен на нагаждания с векове робски страх и несъпротивление срещу злото. Други - като калугера - в животинския си себичен страх са пълно отрицание на духовност и моралност, а трети - като баба Илийца и бунтовника - под влияние на ценностите и идеалите, които изповядват, изпитват по-особено чувство на страх. В своята нравствена извисеност те се страхуват най-вече за съдбата на блажния и за възможността дали ще успеят да изпълнят дълга си, вменен им от съпричастността към род и вяра.

Всички герои в разказа изпитват страх, но по-важно е какво го предизвика, при какви обстоятелства и в какви техни действия той се проявява. И ако първопричината е насилието на поробителя и смъртната опасност, то следващите форми на проявления на страха при тях са толкова противоположния, че въобще не могат да бъдат разгледани под общ знаменател. Ладиярят, който по думите на разказвача е лютибродчанин и е нает от селото за тази работа, е епизодично лице в разказа. Подобна е ролята и на ратая Иван, изпълняващ непрекословно и сякаш механично всички заповеди на калугера. Тяхното мълчаливо и примиренческо поведение, продиктувано от страха, е типично за по-голямата част от българите в този край след разгрома на Ботевата чета. В страха на ладияря, на ратая Иван в манастира и на селяните, измокрили се по Къщите си заради продължилата дни наред жестока разправа на турците с разпръснатите из планината четници, се оглежда дълбоко вкорененото през вековете на робството в съзнанието им чувство за оцеляване на всяка цена. Израз на това е добре известната поговорка: „Преклонена главица сабя не я сече“, която много точно илюстрира до какви поражения в поведението на личността, а и на целия народ, може да доведе отстъплението пред страха. С отделни детайли в описанието на сцените при реката и с някои реплики разказвачът сякаш мимоходом, но много точно, разкрива страха на ладияря. Той се чувства в рязкото му подплашено подканяне на селянките да бързат, а след това - в подчертано прилежното му старание да угоди на турските

запийета, вкарвайки веднага конете им в ладията. Показани са реакциите на човек плашлив и свикнал да се подчинява, който остава ням и глух, когато запийетата грубо прогонват дълго чакалите селянки или пък ругаят баба Илийца. Разобличителен за него е и фактът, че през нощта, Когато рискуващата живота си селянка се връща на брега на Искър, не открива ладияря. Той е слязъл да нощува в селото, защото по думите на разказвача „види се, го е било страх“. Страхът на мълчаливо подчиняващите се и примирили се с насието на поробителите герои като ладияря и ратая Иван е осъдителен и неморален, унижаващ човешкото достойнство, защото е предизвикан от мисълта най-вече за собствената безопасност, богато в същото време загиват свои по род и вяра.

Най-голяма е моралната вина на калугера - отец Евтимий - който е лишен не само от човештина и родолюбив, но и от духовност. Съвсем не е случаен фактът, че този отблъсващ с осъдителния си страх и егоизъм монах носи духовното име Евтимий, което създава асоциация с патриарх Евтимий - последния защитник на средновековна България пред лицето на османското нашествие. Героят на Вазов в разказа „Една българка“ обаче е пълно негово отрицание: вместо смелост той е обсебен от животински страх за собствения си живот, вместо да покаже всеотдайност и съпричастност към човешката участ на изпадналите в беда, черепишкият калугер е груб, невярващ както в Бога, така и в човека. Всъщност, той се страхува не за манастира, както постоянно изтъква, а единствено за своя живот, воден от егоистичното си чувство, от липсата на духовни ценности и от пълното си безразличие към съдбата на другите. Това, че в съзнанието си отец Евтимий слага знак на равенство между турците и „бунтаджиите“, говори за неговата незаинтересованост към род и родина. Страхът му, произтичащ от стремежа за себесъхранение на всяка цена, е дълбоко неморален и противоречи на основната християнска добродетел: да се помага на изпадналия в беда човек ара го да пренебрегва дори съвестното изпълнение на обикновените си задължения на духовник: да прочете молитвата за здраве на болното внуче на баба Илийца. Уплашен до смърт, той въобще забравя, че е божи служител. Налага се баба Илийца да му напомня това, макар и безуспешно. Диалогът между двамата е не само двубой между дълга и егоизма, но и между смелостта и страха, между моралния и неморалния човек.

Баба Илийца също изпитва страх, но това е страх от друг тип, който вдъхва на читателя уважение и възхищение към героинята. Още с тръгването си от дома в такова страшно време, тя показва, че не мисли за себе си, а за спасението на смъртно болното си внуче. Водена от последната си надежда да му се чете молитва за здраве на свято място, в манастира, предварително пренебрегва всички реални опасности. Към страха дали ще оживее внучето много скоро се прибавя и страхът й дали ще успее да спаси случайно срещнатия Ботев четник, за който има съзнанието, че „е тръгнал за християнска вяра курбан да става“. Майчината й жалост, родолюбието и искрената вяра в Бога и в неговата сила да помогне и да възнагради всяко добро дело, я карат да бърза с „утроена мощ“ към манастира, сподавила дълбоко в себе си страха. Липсата на страх във време на очевидна и дебнеща я на всяка стъпка опасност би била неестествена и никъде в разказа авторът не допуска това. Пряко или косвено, с надвисването в мислите й и с описанието на заобикалящата я среда той дава представа за страха, който я изпълва. Но това психологично състояние не й пречи да се бори за спасението на четника и на болното внуче. Като всяка жена, баба Илийца се страхува от тъмнината и пълното с не известности преминаване през зловещата нощем гора. В случая обаче е по-важно да си дадем отговор на въпросите: успява ли тя да надмогне страха си, лесно ли е подобно усилие на волята и в името на какво тази жена го прави? Тя много добре знае какво я очаква, ако я открият турците или ако съселяните й разберат, че се кани да скрие бунтовника в собствената си къща. Думите й: „...и ме изгарят жива, ако усетят“, убедително потвърждават това и са най-силното отрицание на техния страх и робска психика. Страхът не спира баба Илийца да настоява пред

запrietата да се Качи в последната за деня ладия през Искър, нито пък да се мъчи да убеди егоистичния калугер поне да я изслуша, за да ѝ помогне да спаси бунтовника Съвсем разбираем е и страхът ѝ, когато сама, с болното дете на ръце, отново прекосява гората след полунощ. Всичко има зловещ вид за нейната, „изпълнена с тревога и безпокойство“ душа. Тя предпазливо заобикаля село Лютиброд и според разказвача: „ беше я страх да мине, ами тръгна наляво от него“. Следователно, пред страха от самотата, зверовете и неизвестността в мрака по-опасен се оказва за нея страхът от предателство и осуетяване на мисията ѝ да помогне на бунтовника Баба Илийца се страхува и от придошлите води на Искър, Който „шуми страшно“, а при вида на мътните му талози „мравчия попъплят.“ И въпреки това, без да може да управлява ладията, тя все пак пресича реката, рискувайки и своя живот, и този на внучето си. Нейният страх е овладян и насочен към най-благородна цел, защото е подчинен на желанието ѝ да стори добро и да спаси преследвания Ботев четник.

Страхът на бунтовника е близък до този, който изпитва баба Илийца. В първите епизоди от разказа той се страхува, че ако го убият, няма да може да изпълни своята клетва да продължи докрай борбата за освобождението на България. Страхува се и от предателството, твърде уничително за него. Затова е толкова предпазлив, затова дни наред избягва всякакви срещи и се доверява единствено на старата селянка Смелостта и благородството на баба Илийца, реакциите ѝ при първата им среща и особено при мнимата смърт на внучето ѝ, както и всеобщият страх на българите от жестокостите на поробителите го Карат да промени първоначалното си решение. Останал отново сам, той убива черкезкия главатар Джамбалаза и без страх се самоубива. С тази своя съзнателна и добре премислена постъпка бунтовникът иска не само да спаси охолните села от нови насилия, но и да убие страха у сънародниците си, да даде пример на измокрилите се по къщите си селяни как трябва да живее и да умира истинският човек в съпротива срещу поробителите и без страх от смъртта в името на свободата на България.

И това е най-голямата победа на човека над страха, постижима обаче единствено при наличието на цели, идеали и ценности, които го окрилят. Всички герои в разказа са подвластни на страха, но страхливецът умира много пъти, а смелият - само веднъж, оставяйки следа след себе си. Благородният страх за спасението на ближния и за спасението на цял народ от робство стимулира баба Илийца и бунтовника да извършат подвиг: той - в името на идеала си за свобода, тя - заради ценностите, които искрено изповядва.